

מבט על, גיליון 973, 19 בספטמבר 2017

חמאס: בדרך לפיוס פנים-פלסטיני או התנערות מאחריות שלטונית?

גלעד שר, קובי מיכאל ולירן אופק

הגם שהנהגת חמאס הודיעה על נכונותה לפרק את הוועדה המנהלית לרצועת עזה, הדרך לפיוס עם פתח ארוכה מאוד. ההודעה באה על רקע לחצים כבדים וחרף מחלוקות פנימיות, ומבטאת את הרצון של חמאס להיתפס כשחקן פלסטיני לגיטימי כלפי פנים ולא פחות מכך כלפי חוץ, כלומר מצרים. מחמוד עבאס אמנם הרוויח מכך במידה מסוימת, אך גם נקלע למלכוד בין חובתו לממש את אחריותו לתושבי עזה לבין המחיר שישלם על כך. דאגה נוספת לעבאס היא מעורבותו של יריבו מוחמד דחלאן בנעשה בעזה, כאיש אמונם של מצרים ואיחוד האמירויות. לישראל אין הרבה השפעה על התהליכים הפנים-פלסטינים, אך עליה להיערך בכל תרחיש לקדם את האינטרס שלה בשיקום רצועת עזה בשיתוף עם מצרים והשלטון המקומי שם – יהיה אשר יהיה.

הודעתה של הנהגת חמאס על אודות נכונותה לפרק את הוועדה המנהלית לרצועת עזה, שהוקמה כצעד מתריס נגד נשיא הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס לפני כחצי שנה, הייתה תוצאה של הצטברות לחצים ואילוצים על הארגון, מבית ומחוץ. בהודעה הדגיש חמאס כי הוא נענה למאמץ המצרי להביא להתפייסות פנים-פלסטינית ופרט את עיקרי ההבנות שהושגו בתיווך המודיעין המצרי: הוועדה המנהלית ברצועת עזה - מעין ממשלה אלטרנטיבית - תפורק; ממשלת ההסכמה הפלסטינית בראשות ראמי חמדאללה מוזמנת לאלתר לרצועת עזה למילוי משימותיה ומחויבויותיה; הסכמה לעריכת בחירות כלליות; היענות להזמנה המצרית לדיון עם תנועת פתח על יישום הסכם קהיר מ-2011, הרכבת ממשלת אחדות לאומית על בסיס שותפות הפלגים הפלסטינים החתומים על ההסכם, והסרת הסנקציות שהטיל עבאס על הרצועה.

הדרך לפיוס עוד ארוכה מאוד. זכורים, בין היתר, הסכם מכה (פברואר 2007), הצהרת צנעא (אוגוסט 2008), הסכם קהיר האמור (מאי 2011), הצהרת דוחא (פברואר 2012) והסכם עזה (אפריל 2014), אשר לצד הצהרות ופרסומים נוספים היו אמורים להיות בסיס לאיחוי השסע פתח-חמאס והגדה המערבית-רצועת עזה - ונכשלו כולם. ואולם, אף כי הסיכויים לכך נמוכים, לא מן הנמנע שדווקא הנסיבות הנוכחיות יביאו הפעם לתוצאה אחרת.

מבחינה שלטונית-מעשית, חמאס הוא ריבון לכל דבר ועניין בעזה, וככזה הוא אחראי למצוקתם הקיומית הקשה של התושבים שם, לאבטלה הגואה ולמשבר ההומניטרי. מבחינת הזירה האזורית, חמאס מנהל זה מכבר קרב הישרדות מדיני, לאחר שנותר כשלצדו בעלות-ברית בעייתיות: איראן, שיכולתה לסייע מוגבלת, טורקיה וקטאר. הודעת חמאס משתלבת היטב במגמה שאפיינה את דרכו בשנה האחרונה, של חיפוש לגיטימציה בזירות הפלסטינית, האזורית והעולמית. בהקשר זה, האחריות השלטונית על תושבי עזה, לצד התנגדות צבאית ואידיאולוגית

לישראל, רק הלכה והעיקה. מסמך העקרונות שפרסם הארגון בחודש מאי ביטא התמתנות פרגמטית לעומת האמנה המקורית מ-1988 ומעבר מדגש על אידיאולוגיה אסלאמית-דתית לדגש על אמירה פוליטית-לאומית. המסמך המעודכן נועד למצב את חמאס כשחקן לגיטימי בזירה הפלסטינית והבינלאומית ולסלול דרך לתיקון היחסים עם מצרים. נראה כי את ההתפתחויות האחרונות, הקשורות ביחסים בזירת הפנים הפלסטינית, יש לקרוא גם בהקשר זה.

בזמן שפל פנימי ואסטרטגי זה נאלץ חמאס להיכנע לדרישת עבאס להחזיר את ממשלת ההסכמה הפלסטינית לרצועת עזה, כדי לחדש את ההזרמה החיונית של הכספים. אלא שהמהלך שמוביל חמאס מותיר דווקא את עבאס בדילמה קשה, שלא לומר במלכוד: אם אכן, חרף כל הספקות, תשוב הממשלה הפלסטינית לרצועה, הנשלטת צבאית בידי חמאס, היא תידרש לממש את האחריות הכבדה לשיקום הרצועה ולדאוג לרווחת תושביה באופן העלול להסיט את הביקורת הציבורית מחמאס אליה. אולם, עבאס אינו מעוניין לא בבחירות כלליות בעת הזו ולא בצירוף חמאס למוסדות אש"פ, ברוח הסכם קהיר. אם יסרב למלא את חלקו בהבנות יואשם בסיכול הפיוס ויעלה את חמתה של מצרים.

אשר למצרים, הלחץ המסיבי שהפעילה על חמאס לפירוק הוועדה המנהלית ולחזור לשיחות הפיוס נובע משלושה מניעים: חתירה לשוב למעמד מוביל בעולם הערבי ולעמדת המתווך בסכסוך הישראלי-פלסטיני; רצון להכתיב לחמאס את התנהלותו; חשש כי תהיה מוקעת בעולם הערבי כמי שעצמה את עיניה לנוכח הסבל הפלסטיני בעזה. חמאס מצדו נכנע לדרישות הביטחוניות של קהיר לגבי אבטחת הגבול המשותף, להפסקת שיתוף הפעולה עם דאע"ש בסיני, להסגרת מבוקשי דאע"ש-סיני ואיטום המנהרות - לרבות אלו שאינן בשימוש, וכן להצבת משמר הנשיאות של הרשות הפלסטינית במעברי הרצועה. הידוק הקשר עם המצרים הוא המפתח למה שחשוב בעיני הנהגת חמאס יותר מכול בעת הזו – משכורות ל-35,000 עובדי השלטון החמאסי, שישולמו על ידי הרשות, פתיחת מעבר רפיח לתנועת אנשים וסחורות והפעלתו באופן סדיר, וכן מאספקת חשמל סדירה כדי להקל על המצוקה ההומניטארית הקשה ברצועה. בה בעת, מצרים נהנתה מכך שעבאס פעל להציל את היחסים עמה כדי לשמר את קהיר כעוגן ערבי למהלכים דיפלומטיים שלו בעתיד. מצרים תהיה מעתה מעורבת בפועל בביצוע כל הסכם בשטח.

בשורות פתח חוגגים ניצחון ("חמאס עם הזנב בין הרגליים" התבטא אחד הבכירים), שכן ההסכם נתפס כתוצאה של הכבדת הסנקציות בחודשים האחרונים על רצועת עזה וחמאס. אפשר שעבאס יכריז כבר בנאום שהוא צפוי לשאת בכינוס העצרת הכללית של האו"ם על התקדמות בתהליך הפיוס לקראת הפיכת רצועת עזה והגדה המערבית ליחידה שלטונית אחת בהנהגתו, ברוח הצהרת העקרונות של אוסלו מ-1993. ואולם, הכרזה כזו, אם אכן תהיה, עלולה להתברר - כקודמותיה - ריקה מתוכן, עקב ההיתכנות הנמוכה עד מאוד למימוש מהלך הפיוס ולחזרת ממשלת הרשות לתפקוד אפקטיבי ברצועת עזה. חמאס לא יוותר על הנכסים האסטרטגיים החשובים ביותר שלו - כוחו הצבאי העצמאי ושליטתו הביטחונית ברצועת עזה. ממשלת הרשות תהיה כפופה אפוא לרצונו הטוב של חמאס. בתנאים אלו מסיר חמאס מעליו את האחריות האזרחית לתושבי הרצועה ומעביר את מלוא הנטל לרשות, בלי שזו תוכל לעמוד בו. כתוצאה מכך יישחקו עוד מעמדו של עבאס והלגיטימציה של הממשלה בראשותו.

יתר על כן, הנשיא עבאס לא ימהר למלא את הדרישה לקיים בחירות כלליות, שבהן סיכויי להפסיד גבוהים למדי. מעבר לכך, הסכמתו לדרישות חמאס היא הכרה פומבית במעמדו המתחזק של הארגון כשותף מלא, אף אם זוטרי יחסית לפתח, בממשלה הפלסטינית.

מאז בחירתם של יחיא סנוואר לראשות חמאס בעזה ושל אסמאעיל הניה לראש הלשכה המדינית של הארגון, נתונה הנהגתו בידי ילידי עזה, הרגילים הרבה יותר למתרחש ברצועה ולמצוקותיה. זאת, להבדיל מההנהגה הקודמת בראשות ח'אלד משעל, בן הגדה המערבית. למרות אופוזיציה מיליטנטית יותר, המובלת על ידי ח'אלד משעל וצאלח ערורי, מובילה הנהגת חמאס את הארגון ביד בוטחת בכיוונים המצביעים על האצת תהליכי התמסדות תוך ערנות לקול הרחוב. הרכיב הצבאי ודפוסי התנהלות של ארגון טרור עדיין קיימים ובולטים, אך הם מרוסנים לנוכח הנסיבות שבהן פועל הארגון, ונראה שההרתעה הישראלית נגד ניסיונות לערער את הרגיעה הביטחונית עדיין תקפה.

נראה כי למחמד דחלאן - אף כי שמו לא הוזכר בהודעת חמאס - נועד תפקיד מרכזי בתהליך, כשלוח של מצרים, החשדנית כלפי חמאס, ושל איחוד האמירויות, וכמי שיופקד על כספי השיקום. שילובו של דחלאן בסדר החדש המתוכנן עשוי להקל על חמאס ועל ישראל להאיץ את תהליך שיקום הרצועה: לשני הצדדים יהיה נוח יותר להתנהל באמצעות דחלאן ולא ישירות. מרכזיותו של דחלאן, אויב מר המאיים על מעמדו, אינה תורמת לשלוות רוחו של עבאס. יתכן שכדי להמתיק את הגלולה לפתח, דחלאן יפעל באמצעות איש אמונו, סמיר אל משראווי.

אשר לישראל, אין לה השפעה של ממש על המהלכים הנוכחיים לפיוס בזירה הפלסטינית, ובשלב זה אל לה להתערב בהם. ישראל מבקשת לשמר את ההרתעה כלפי חמאס, למנוע את הסבב האלים הבא או לכל הפחות להרחיקו ככל שניתן. לצד צעדים ביטחוניים, כמו בניית מכשול חדש לאורך גבול הרצועה, חשוב ונכון מוסרית לישראל להפחית ככל האפשר את המצוקה ההומניטארית ברצועת עזה ולסייע לשיפור איכות החיים של תושביה ורווחתם. בשלב זה הרי אין שינוי בעמדותיו הפוליטיות של חמאס: הוא מסרב להכיר בישראל, להניח את נשק 'ההתנגדות' ולהיות שותף מלא להסדר המבוסס על עיקרון שתי המדינות. לכן, רצוי שישראל תציב מטעמה דרישה כי צעדים לשיקום מקיף יותר של הרצועה, שבהם תהיה שותפה, יותנו ברגיעה ביטחונית ממושכת ובעצירת התעצמות החמאס.

יש שיראו בהודעת החמאס ובתהליכים שמובילה מצרים לקראת פיוס פנים-פלסטיני הישג למדיניותו הקשוחה של עבאס ולעמדותיהם של פתח והרשות. אחרים, וכותבי מאמר זה בתוכם, סבורים שחמאס תמך היטב בהתאם לתפיסותיה של הנהגתו הנוכחית ולכד את עבאס והרשות במלכודת דבש. כך או כך, חרף כל הספקות בדבר יכולתה בפועל של הרשות הפלסטינית למלא את מחויבויותיה ברצועה על פי ההבנות, היא עדיין השותף הנוח ביותר לישראל לשיקום הרצועה, מכיוון שנצבר עמה ניסיון רב שנים בעבודה משותפת בתחומים האזרחיים והביטחוניים. אם ייבצר מהרשות הפלסטינית לחזור לרצועת עזה תצטרך ישראל להתנהל באופן לא רשמי מול חמאס, כפי שעשתה בפועל בשנים האחרונות. האינטרס הישראלי מחייב סיוע לשיקום הרצועה והאצת התהליך, תוך מאמץ לרתום את מצרים המצרים לתהליך ובקרה קפדנית על השימוש בחומרי הגלם המוכנסים לרצועה לצורך שיקומה.